

*Є. Я. Ніколенко
fmedicine.mail@gmail.com
Л. В. Беляєва
l.belyaeva@karazin.ua
С. В. Гріднєва
svetagridneva22@gmail.com
Н. В. Шумова
nvshumova@ukr.net
О. О. Салун
olga.salun87@gmail.com*

Особливості формування біоетичної відповідальності майбутнього лікаря

Актуалізовано необхідність у підготовці біоетично орієнтованих фахівців, проаналізовано проблеми віднайдення ефективних способів і засобів вдосконалення системи біоетичної освіти та виховання в умовах вищої медичної школи.

Ключові слова: біоетика, біоетична освіта, біоетична відповідальність, інноваційні педагогічні технології, компетентнісний підхід, доклінічна підготовка фахівця.

*Ye. Ya. Nikolenko
fmedicine.mail@gmail.com
L. V. Belyaeva
l.belyaeva@karazin.ua
S. V. Gridnyeva
svetagridneva22@gmail.com
N. V. Shumova
nvshumova@ukr.net
O. O. Salun
olga.salun87@gmail.com*

Specificity of developing future doctors' bioethical responsibility

The necessity to prepare bioethical specialists is the central focus of the paper. Problems of developing effective methods and means in order to improve the system of bioethical education and upbringing in a higher medical school are analyzed.

Keywords: bioethics, bioethical education, bioethical responsibility, innovative pedagogical technologies, competent approach, specialist's preclinical training.

У сучасних умовах бурхливого розвитку біомедичних технологій і пов'язаної з ними технізації медицини взаємовідносини лікаря та пацієнта зазнали кардинальних змін [5]. Одна з головних проблем сьогодні – це те, що лікарі розглядають пацієнта як об'єкт вивчення прикладної науки, а не як людину, яка долає хворобу. Тому наразі актуальним є забезпечення захисту індивідуальності пацієнта, що полягає не лише в обліку індивідуальних особливостей пацієнта під час постановки діагнозу і призначення лікування, але й шанобливому ставленні до особи пацієнта, до його системи цінностей, що сьогодні виражається в принципі поваги до автономії пацієнта.

Для медичної професійної школи як засіб вдосконалення системи соціально-гуманітарної підготовки фахівців назріла необхідність і усвідомлена потреба у підготовці біоетично орієнтованих фахівців, із чого витікає завдання віднаходження ефективних способів та інструментів для вдосконалення системи біоетичної освіти і виховання.

У 1999 році Всесвітня медична асоціація (ВМА) на своїй 51-й Асамблеї прийняла рішення, що курс «медична етика і права людини» (тобто біоетика) має бути обов'язковим у навчальних планах медичних шкіл у всьому світі. Основи професійно-морального виховання майбутніх лікарів закладаються на доклінічному етапі (1–2 курси) в системі біоетичної освіти. Цей процес завершується на старших курсах у клініці, біля ліжка хворого, – шляхом безпосередньої участі студентів у лікувально-діагностичному процесі і спостереження за роботою лікарів. Моральні обов'язки, які накладає лікарська професія, вперше отримали сконцентроване вираження в присязі Гіппократа (IV ст. до н. е.) [2]. Тому підготовка лікаря передбачає набуття студентами професійних знань, умінь і навичок у поєднанні з формуванням властивих професії моральних якостей особи. Традиційно особисті моральні якості лікаря в системі вищої медичної освіти формувалися на основі медичної етики і деонтології. Протягом останніх десятиліть ХХ ст. зародилася біоетика – міждисциплінарна наука, орієнтована на вивчення і вирішення моральних проблем, породжених новітніми досягненнями науки, біомедичних технологій і впровадженням їх у практику. Її виникнення зумовлене, по-перше, необхідністю осмислення та моральної оцінки наслідків застосування нових технологій (біомедичних, промислових, сільськогосподарських, військових, інформаційних тощо), по-друге – постійним зростанням уваги до прав людини і їхнього захисту. Зародившись у 70-х роках ХХ століття в США, в наступному десятилітті біоетика отримує визнання в Західній Європі, а в 90-х роках – в країнах Східної Європи, включаючи Україну. Розширення кола таких біоетичних проблем, до вирішення яких причетна медицина, як трансплантація органів, тканин і стовбурових клітин, генна інженерія і терапія, екстракорпоральне запліднення, евтаназія, зумовило виділення у біоетиці окремого напрямку – біомедичної етики. Біомедична етика – прикладна дисципліна, предметом якої є моральне ставлення

усього суспільства і професіоналів-медиків та біологів до людини, її життя, здоров'я і смерті [4].

У межах системи підготовки майбутніх лікарів на медичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна біоетика розглядається як сучасний етап розвитку медичної етики. Тому концепція формування у студентів особистих професійних моральних якостей залишилася колишньою: міждисциплінарний підхід, безперервність, послідовність і спадкоємність процесу освіти, єдність навчання і виховання [7]. Біоетична освіта здійснюється упродовж усього періоду навчання. У цьому процесі беруть участь усі кафедри, послідовно розширюючи, поглиблюючи і конкретизуючи в контексті дисципліни, що викладається, принципи та норми біоетики і спрямовуючи навчання до перетворення знань на моральну складову особистості лікаря [6].

Кінцева мета біоетичної підготовки у вищих медичних закладах освіти полягає у формуванні у студентів комплексу властивих професії особистих моральних якостей, знань і навичок попередження та вирішення з позицій біоетики моральних проблем, що виникають у роботі лікаря [2]. Водночас, незважаючи на безмір біоетичної інформації та її доступність, формування оптимального біоетичного мислення залишається на низькому рівні. Викладання основ біоетики пов'язане з низкою складнощів, які набувають особливих рис під час викладання й актуалізації матеріалу для іноземних студентів [3]. Викладання етичних дисциплін без урахування особливостей етнічного складу академічної групи унеможливорює досягнення головної мети навчання – формування компетентного професіонала і морально зрілої особистості.

Отже, мета цієї роботи – проаналізувати можливі труднощі, з якими стикаються іноземні студенти і викладачі етичних дисциплін, запропонувати декілька форм академічної та позаакадемічної роботи, які певною мірою допомагають долати наявні проблеми і сприяють розвитку професійних моральних якостей у студентів медичних спеціальностей.

У процесі викладання біомедичної етики в університеті можна зіткнутися з певними проблемами. Біоетика є прикладною дисципліною, тому студент має винести з неї не лише систему теоретичних знань, але й практичні навички. Згідно зі стандартами освіти студенти мають знати:

- міжнародні декларації з питань медичної етики, біоетики;
- основи біобезпеки держави;
- біоетичні проблеми у багатонаціональному суспільстві;
- біоетичні та правові проблеми співіснування «традиційної» та «нетрадиційної» медицини;
- біоетичні основи професійної діяльності лікаря;
- моделі відносин біоетичних аспектів основ спілкування між лікарем і пацієнтом та його сім'єю;

- медико-етичну роль і відповідальність середнього та молодшого медичного персоналу;
- медико-етичну роль сім'ї у прийнятті медичних рішень;
- морально-етичні принципи правдивості та інформованої згоди;
- біоетичні проблеми охорони психічного здоров'я пацієнтів та медичних працівників;
- принципи конфіденційності (лікарська таємниця), їхні медико-етичні та правові аспекти;
- біоетичні і правові проблеми клінічних випробувань лікарських препаратів та медичних технологій.

Цей перелік знань припускає вивчення теоретичного матеріалу в умовах аудиторії та самостійне вивчення літератури. Не менш важливим є професійне застосування на практиці отриманих знань. Розвинути останні можливо, наприклад, використовуючи таку методiku, як аналіз казусів, тобто ситуаційних завдань, з відповідної теми заняття. До того ж, актуальним залишається складання коректних колекцій ситуаційних завдань, що відповідають медичному праву України. Дедалі актуальнішим є завдання сформулювати таке зібрання для іноземних студентів. Використання готових колекцій має своє обмеження, в першу чергу, це пов'язане з тим, що існують принципові відмінності в медичному праві, традиціях та етичних нормах для різних держав, тому вони не зовсім повно висвітлюють ту чи іншу проблему під час підготовки іноземних студентів. Виходячи з цієї ситуації, одне з рішень цього питання – самостійний пошук викладачем реальних випадків із медичної практики, особливо доречними є ситуації, що сталися в різних країнах і мали розголос у ЗМІ.

Крім того, оскільки сучасні молоді люди більш охоче відгукуються не на текстову, а на візуальну інформацію, хороший результат приносить розгляд на занятті коротких відеороликів (новин, фрагментів фільмів тощо) і презентацій – у такому разі зазвичай є й емоційний ефект за рахунок більшого ступеня наочності. Із тією самою метою може застосовуватися і написання творчих есе з проблем біомедичної етики з обов'язковим етичним аналізом реальних або художніх (фільм, книга, серіал) прикладів, запропонованих викладачем або вибраних особами, які навчаються. Оптимальним є проведення семінару з доповіддю студента (презентації) і дискусійного обговорення питання [1].

Студент – і як розвинена особистість, і як майбутній фахівець – повинен у процесі навчання сформулювати досить чітку внутрішню позицію відносно деяких «спірних» з етичного погляду питань, пов'язаних із медициною. До таких питань можна віднести моральну оцінку абортів або евтаназії, статус ВІЛ-інфікованих тощо. Ключовим завданням викладача в цьому випадку є створення оптимальних умов для засвоєння теоретичної

інформації (надання методичних розробок для самостійної й аудиторної роботи студента), неконфліктне ведення дискусії з урахуванням культурних та етнічних особливостей іноземних студентів.

Стандартне заняття не завжди дозволяє створити можливості для повноцінних дискусій, тому для досягнення цієї мети більше підходить така форма роботи, як проведення міні-конференцій і круглих столів, бажано – із залученням авторитетних фахівців із різних сфер (лікарі-практики, юристи, релігійні діячі). Така діяльність дозволяє особам, які навчаються, усвідомити публічний і міждисциплінарний статус біомедичних проблем, а також розвинути у студентів важливі для спілкування з майбутніми колегами і пацієнтами навички: уміння аналізувати, коректно і грамотно вести дискусію, аргументувати власний погляд, поважати чужу думку.

Творчий підхід викладача й акцент на сучасних інтерактивних формах та методиках академічної і позаакадемічної роботи можуть допомогти досягти у процесі викладання таких результатів.

1. Студенти під час аналізу медичних казусів більш грамотно користуватимуться біомедичною термінологією, розрізнятимуть ситуації порушення основних принципів професійної етики й оперуватимуть нормативними документами.

2. Студенти зможуть виробити і чітко висловлювати власну моральну позицію стосовно «відкритих» проблем біоетики, а також активніше використати навички ведення дискусії та аргументації в інтерактивних формах роботи.

Література

1. Васильєва І. В. Концептуальні засади викладання біоетики у вищих медичних навчальних закладах / І. В. Васильєва // П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 23–25 вересня 2013 р. – К., 2013. – С. 157.

2. Денисов С. Д. Биомедицинская этика: трансляция в процессе формирования личности врача / С. Д. Денисов, С. П. Ярошевич // Национальные и локальные комитеты по биоэтике: опыт Центральной и Восточной Европы : материалы междунар. науч. конф. по биоэтике / ред.-сост. Т. В. Мишаткина. – Минск : Проспект-плюс, 2006. – С. 39–41.

3. Денисов С. Д. Преддипломный уровень биоэтического образования в Белорусском государственном медицинском университете / С. Д. Денисов, С. П. Ярошевич // Біоетика науки та технологій: проблеми та рішення : матеріали міжнар. симпозуму з біоетики, 9–10 жовтня 2008 р. – К. : Сфера, 2008. – С. 34–35.

4. Купновицька І. Г. Методологічні особливості викладання біоетики в медичних закладах / І. Г. Купновицька, М. М. Рожко, Г. М. Ерстенюк,

та ін. // П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 23–25 вересня 2013 р. – К., 2013. – С. 162.

5. Оспанова Т. С. Особенности обучения иностранных студентов медиков / Т. С. Оспанова // П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 23–25 вересня 2013 р. – К., 2013. – С. 164.

6. Charon R. Literature and medicine: contributions to clinical practice / R. Charon, J. Banks, J. Connelly et al. // *Annals of Internal Medicine*. – 1995. – Vol. 122(8).

7. Meshchtryakova T. V. The influence of technologization of medicine on the patient-doctor relationship / T. V. Meshchtryakova // *Construction of a Man: Reports of All-Russian scientific conference with international participation (Tomsk, 12–15 June, 2008)* : in 2 Vol. – Tomsk, 2008. – Vol. 2.